

Грушева А.А.

ОПИСОВА МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ УПРАВЛІНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ЕКОНОМІСТІВ

У статті досліджено теоретичні та методологічні підходи до формування управлінської компетентності студентів економічних спеціальностей. Також експериментально перевірено модель формування управлінської компетентності майбутніх економістів, що передбачає вивчення досліджуваного об'єкта, явища, процесу як цілісної, динамічної системи.

Ключові слова: управлінська компетентність, модель, методика, компоненти, критерії, рівні сформованості.

Постановка проблеми. Новий етап соціально-економічного розвитку України в XXI столітті зорієнтований на інноваційні технології, людські та інформаційні ресурси у всіх сферах діяльності. Сучасне виробництво та сфера послуг потребують фахівців нового покоління, здатних працювати в умовах нестійкої кон'юнктури та жорсткої конкуренції на ринку праці. У зв'язку з цим особливого значення набуває проблема якості підготовки «багатопланового» випускника вищого економічного навчального закладу, фахівця інноваційного типу, здатного не тільки сумлінно виконувати функціональні обов'язки на виробництві, але й бути «господарем своєї долі», вміти прогнозувати майбутнє, вибирати ефективні шляхи реалізації творчих можливостей, швидко орієнтуватися в ситуації [7, с. 4]. Випускники ВНЗ, будуючи свою кар'єру, повинні мати можливість ще на етапі навчання отримати інтегровану професійну підготовку зі споріднених професій. Наприклад, майбутні економісти – у сфері менеджменту тощо [9].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До проблематики методології формування компетент-

ностей в процесі професійної підготовки неодноразово зверталися О. Аксьонова, В. Бондар, Т. Бірюкова, М.Вандер-Венде, О. Гринчук, С. Дубов, Г. Єльнікова, Т. Коваль, Ю. Лега, Н. Лукашевич, А. Мазаракі, М.Нікандрова, Л. Орбан-Лембрик, Л. Паращенко, О.Романовський, Л. Столяренко, С. Тарасова, Т. Федак, В. Танаєв, Ю. Швалб та інші.

Формування цілей статті. Метою статті є дослідження теоретичних та методологічних підходів формування управлінської компетентності (здатності реалізації управлінських знань і умінь) студентів ВНЗ економічних спеціальностей та висвітлення результатів апробації моделі її формування у процесі професійної підготовки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Теоретична модель формування управлінської компетентності студентів економічних спеціальностей у ВНЗ використовується нами як засіб наукового пізнання для виявлення всіх її елементів, закономірних зв'язків між ними й отримання нової інформації. У зв'язку з цим, вважаємо за необхідне ознайомитись з дефініціями понять «модель» та «моделювання» (табл. 1).

Таблиця 1. Аналіз характеристик методу моделювання

Автор	Визначення і характеристики методу моделювання
І. Бажин [1, с. 131]	Модель – інформаційний образ реального об'єкта, який відтворює даний об'єкт (систему) з певним ступенем точності й у формі, відмінній від форми самого об'єкта (системи).
Е. Бережнова, В. Краевский [2, с. 67]	Моделювання – це відтворення характеристик якогось об'єкта на іншому об'єкті, спеціально створеному для їх вивчення. Другий з цих об'єктів називають моделлю першого. У більш узагальненому вигляді модель визначають як систему елементів, яка відтворює деякі сторони, зв'язки, функції об'єкта дослідження. В основу моделювання покладено певну відповідність (але не тотожність) між об'єктом, який вивчається (оригіналом), і його моделлю.
Н. Бордовська, А. Реан [3]	Моделювання – процес побудови й дослідження моделей.
О. Новіков, Д. Новіков [10, с. 107].	Модель – допоміжний об'єкт, який відібраний або перетворений у пізнавальних цілях і дає нову інформацію про основний об'єкт. Моделювання слугує способом конструювання нового, того, що не існувало раніше в практиці.
Г. Хозяинов [13, с.34– 71].	Модель, відображуючи або відтворюючи об'єкт дослідження, здатна заміщати його так, що її вивчення дає нову інформацію про цей об'єкт.

На думку Е.Бережнкової, без побудови теоретичної «моделі-уявлення» взагалі неможливо провести будь-яке наукове дослідження на належному науково-теоретичному рівні. Її головною ознакою вона вважає те, що теоретична модель – це чіткий фіксований «зв'язок

елементів, припускає певну структуру, яка відбиває внутрішні, суттєві відношення реальності» [2, с. 69].

Таким чином, узагальнюючи визначення вчених про модель, ми виявили, що вона має такі ознаки:

- 1) модель – система, що реалізується матеріально або умовно уявлена;
- 2) вона віддзеркалює об'єкт дослідження;
- 3) вона спроможна заміщати об'єкт;
- 4) її вивчення дає нову інформацію про об'єкт.

У нашому дослідженні моделювання ми використовуємо для конструювання нового, того, що не існує у вітчизняній практиці, але є актуальним на сучасному етапі професійної підготовки фахівців та формування навичок із суміжних професій, зокрема менеджерських.

Практичне значення моделі полягає в ступені її адекватності дійсності. Тому одним із завдань є наблизити модель формування управлінської компетентності до реалій професійної підготовки фахівців у ВНЗ [4].

У статті ми будемо виходити з того, що модель і система є тандемом. Так, під системою ми розуміємо «...упорядковану сукупність якісно визначених елементів, між якими існує закономірний зв'язок чи взаємодія, і яка спрямована на досягнення певної мети» [12, с.135]. В основі побудови системи мають бути принципи цілісності, залучення й розвитку (відповідно до теорії систем). Отож система має відповідати таким критеріям: зв'язаність (припускає обмеження дослідження визначенням сутнісних залежностей між об'єктними сферами системи); стабільність (йдеться про відтворення й технологічність експериментальної перевірки); спостережливість (необхідність зв'язувати основні положення теоретичної моделі з реальними ефектами, які можна фіксувати в полі об'єкта дослідження).

Досліджувана система також містить: мету; об'єкт і суб'єкт, форми, методи, способи й засоби впливу, а також умови їх високої ефективності. Однак слід зазначити, що «оскільки кібернетика враховує вплив на систему зовнішнього середовища, похідною

характеристикою системи є її протидія оточенню. Середовище – це все те, що не входить в систему. Середовище являє собою сукупність всіх систем, окрім тієї, що досліджується, виокремлена, цікавить нас в теперішній час реального оточуючого світу» [1, с. 14].

При конструюванні моделі ми виходили із семантичного значення слова «формування» (від лат. *formo* – додаю форму, створюю). Отже, формування управлінської компетентності у студентів економічних спеціальностей в економічних ВНЗ – це здійснення навчально-пізнавальної діяльності, спрямованої на одержання суб'єктивно нового (для кожного конкретного студента) результату. Грунтуючись на теорії діяльності, О. Новіков цей вид діяльності (за визначенням) відносить до продуктивної. У такому разі, наголошує він, «виникає необхідність її організації, тобто застосування методології». Слід зазначити, що під методологією він пропонує розуміти «учіння про організацію діяльності» (діяльність – цілеспрямована активність людини) [10, с. 6].

Відтак, першим компонентом сконструйованої нами моделі (рис. 1) вважаємо *соціальне замовлення на підготовку таких фахівців*.

Соціальне замовлення може бути реалізоване через засвоєння змісту навчання. Йдеться про структуру, зміст і обсяг навчальної інформації, засвоєння якої забезпечує особі можливість здобуття вищої освіти й певної кваліфікації. У нашому дослідженні зміст навчання корелює із змістом і структурою управлінської компетентності під час професійної підготовки студентів економічного профілю.

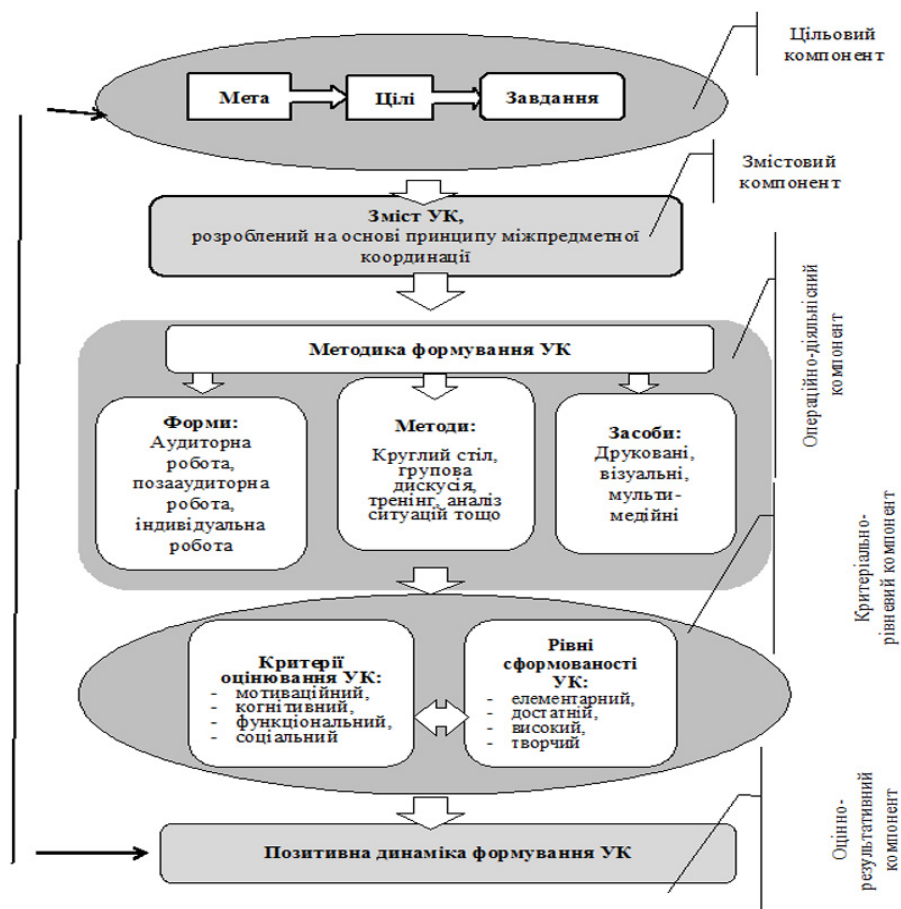

Рис. 1. Модель формування управлінської компетентності студентів економічних спеціальностей [4]

Власне такий процес за своєю суттю є процесом реалізації інноваційної діяльності. Отож, будемо його розглядати як повний завершений цикл продуктивної діяльності, який реалізується в «певній часовій послідовності по фазам, стадіям і етапам (часова структура організації діяльності)» [10, с.8]. Людина в процесі цієї взаємодії виступає як *суб'єкт*, що цілеспрямовано впливає на *об'єкт* і таким чином задовольняє свої потреби. *Суб'єктом* в нашому дослідженні є викладачі менеджersьких дисциплін, які ставлять мету, визначають шляхи її досягнення й оцінюють одержаний результат.

Мета конкретизується низкою цілей:

- 1) формування професійних знань, умінь і навичок у студентів економічних спеціальностей;
- 2) формування управлінської компетентності у майбутніх економістів;
- 3) набуття практичного досвіду управлінської діяльності під час професійної підготовки;
- 4) формування мотивів і механізмів саморозвитку, саморегуляції, саморефлексії у студентів економічних спеціальностей для майбутньої професійної діяльності.

Слід зазначити, що система формування управлінської компетентності студентів економічних спеціальностей є мотивованим процесом, про що свідчать результати опитування, де майже 90 % опитаних студентів пов'язують свою майбутню професійну діяльність з менеджersькою. Отже, мета сприймається студентами як значуща й необхідна їм у процесі життєдіяльності. Це означає, що за таких умов мета буде успішно реалізована, оскільки вона відповідає особистим інтересам і потребам.

Вітчизняним ученим-дидактом І. Малафійком виявлено, що в мету, крім «кінцевого результату діяльності людини, в явній чи неявній формі входять шлях руху в напрямі до кінцевого результату і способи діяльності, що забезпечують одержання цього результату» [8, с.136]. Отже, в нашому дослідженні мета *обумовлює характер моделі*.

Діяльність викладача й студента в процесі навчання носить не тільки продуктивний характер, а й інноваційний, творчий. Це робить процес *цілепокладання* достатньо складним процесом, який складається із певних фаз, стадій та етапів, форм, методів і засобів, залежно від спрямованості діяльності (дослідницька, практична, навчальна тощо). Відомо, що сучасне суспільство інтенсивно трансформується в суспільство знань. Саме тому його особливостями буде визначатися й характер професійної діяльності (високі технології, ефективна економіка, інформатизація, інтеграція ринків праці й освітніх послуг тощо). Процес цілепокладання в категоріях системного аналізу визначається як проектування [10].

Взагалі ми вважаємо, що в навчальному закладі будь-якого рівня має здійснюватися моніторинг цільового сегменту ринку праці на предмет визначення сучасних вимог до змісту навчання (на предмет формування різних компетентностей), щоб своєчасно забезпечувати його необхідне коригування.

Відповідно до мети та цілей моделі нами визначені такі завдання: скоригувати зміст професійної підготовки відповідно до сучасних вимог суспільства (в межах дозволеного); визначити методи й засоби навчання; відібрати найбільш важливу інформацію

про характер та зміст менеджersької діяльності в професійному полі економістів; мотивувати студентів до здобуття нових знань (менеджмент); висвітлити шляхи використання менеджменту в майбутній професійній діяльності.

Таким чином, визначена нами інтегрована мета, цілі і комплекс завдань у нашій моделі поєднано в *цільовий компонент*.

З огляду на те, що зміст управлінської компетентності студентів економічних спеціальностей є складним інтегрованим утворенням, у моделі він розкладається як її окремий *змістовий компонент – підсистема*. Її наявність характеризує нашу модель як комплексну [6].

Змістовий компонент моделі реалізується через її *операційно-діяльнісний компонент*, який можна представити методикою та змістом викладання певної навчальної дисципліни, наприклад, «Менеджмент».

Зміст методики навчальної дисципліни складається з:

- 1) визначення змісту навчальної дисципліни;
- 2) визначення методів і організаційних форм навчання, які відповідають його цілям і змісту;
- 3) забезпечення засобами навчання [11].

Методика має стійкий зв'язок з наукою, основи якої викладаються в навчальному закладі, виявляється у відборі змісту відповідної навчальної менеджersької дисципліни. Отже, обов'язковими складовими нашої моделі є *методика формування УК, форми* (семінарські, практичні, індивідуальні заняття), *методи* (круглий стіл, групова дискусія, тренінг, аналіз ситуацій тощо) та *засоби* організації навчання студентів. Таким чином, технологічний компонент моделі є тим самим інструментом, що дасть змогу підготувати фахівців з економіки із знаннями, уміннями, навичками й здатністю виконувати управлінські функції.

У моделі нами передбачений критеріально-рівневий компонент, складовими якого є критерії та рівні оцінювання її ефективності.

Насамперед, визначимося з поняттями «критерій» та «показник». У дослідженнях учених найчастіше поняття «критерій» визначають як засіб, оцінку, мірило чогось [5, с. 181]. Таким чином, це матеріалізована ознака, за допомогою якої оцінюється ступінь досягнення мети, кількісна міра деякого явища.

У дослідженні ми користувалися чотирма критеріями:

➤ *мотиваційний*, який спрямований на виявлення прагнень студентів до менеджersької діяльності (відображає готовність до формування управлінської компетентності, прагнення до вивчення спеціальних знань у галузі менеджменту та вироблення необхідних практичних навичок, що дозволяють компетентно здійснювати цю діяльність у майбутньому);

➤ *когнітивний*, що передбачає володіння професійно-значущими знаннями: спеціальні, психологічні, управлінські, науково-методичні, предметні, технологічні, знання соціокультурного контексту, що містять правила й соціальні норми, етикет, традиції, поведінку, правила ведення бізнесу, комунікативної поведінки, знання стратегій, які конкретно застосовуються в управлінських ситуаціях, стратегічні вміння, уміння вчитися, отримувати нові знання й оперувати ними;

➤ *функціональний* – спрямований на формування вмінь володіти технологіями реалізації вироб-

них і управлінських функцій, реалізувати типові та нестандартні завдання в процесі професійної діяльності, приймати рішення; організувати, стимулювати, аналізувати результативність діяльності; удосконалювати професійно-комунікативну функцію, розвивати колектив організації чи її підсистеми;

➤ *соціальний*, спрямований на оптимізацію людського ресурсу в організації, передбачає діяльність менеджера із забезпечення організації кваліфікованими, високоморальними кадрами, що створює психологічний базис для формування сприятливого мікроклімату щодо розвитку всіх членів колективу.

Таким чином, на основі системного підходу нами розроблено модель формування управлінської компетентності студентів економічних спеціальностей ВНЗ, що передбачає вивчення конкретного об'єкта, явища, процесу як цілісної, динамічної системи. На цих засадах ми розглядали взаємозв'язок між компонентами моделі, а саме *соціального замовлення* на підготовку студентів економічних спеціальностей, здатних швидко адаптуватись до змін на сучасному ринку праці, самовдосконалюватись, постійно розвиватись і самостійно управляти цими процесами; *цільового*, який, в свою чергу, складається з мети (задоволення потреб суспільства у фахівцях інтегрованих професій із сформованими компетентностями й особистісних потреб студентів у підготовці до управлінської діяльності в процесі професійної підготовки в економічних ВНЗ) та конкретизується цілями та завданнями; *змістового* (складається із змісту формування УК, що відображає кожну її складову, і розробленого на основі принципу міжпредметної координації), *технологічного* (базується на методиці викладання економічних дисциплін і водночас має характерні ознаки методики викладання дисциплін з менеджменту) та *результативного*, зміст якого презентовано критеріями та рівнями оцінювання ефективності моделі.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бажин И. И. Исследование систем управления / И.И. Бажин //Компакт-учебник. – Харьков: Консум, 2004. – 336 с.
2. Бережнова Е. В. Основы учебно-исследовательской деятельности студентов: учеб. для студ. сред. пед. учеб. заведений / Е.В. Бережнова, В.В. Краевский. – М.: Издательский центр «Академия», 2005. – 128 с.
3. Бордовская Н. В., Реан А. А. Педагогика / Н.В. Бордовская, А.А. Реан //Учебник для вузов. – СПб.: Изд-во «Питер», 2000. – 304с.
4. Грушева А. А. Формування управлінської компетентності бакалаврів економічних спеціальностей у процесі професійної підготовки : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 /Алла Андріївна Грушева. – Київ, 2012. – 247 с.
5. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С.У. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
6. Дахин А. Н. Моделирование в педагогике / А.Н. Дахин //Идеи и идеалы. – 2010. – Т. 2. – № 1 (3). – С. 11–20.
7. Луговий В. І. Європейська концепція компетентнісного підходу у вищій школі та проблеми її реалізації в Україні / В.І. Луговий //Педагогіка і психологія. – 2009. – № 2. – С. 13–25.
8. Малафіїк І. В. Дидактика: навч. посібник / І.В. Малафіїк. – К.: Кондор, 2005. – 398 с.
9. Національний класифікатор професій ДК 003:2010 //Держспоживстандарт. – 2010. – 697 с.
10. Новиков А. М. Методология / А.М. Новиков, Д.А. Новиков. – М.: СИНТЕГ. – 663 с.
11. Педагогика: большая современная энциклопедия /сост. Е.С.Рапацевич. – Мн.: Современное слово, 2005. – 720 с.
12. Сидоренко В. К. Основы научных исследований: навч. посіб. / В.К. Сидоренко, П.В. Дмитренко. – К.: РННЦТ «ДІНІТ», 2000. – 259 с.
13. Хозяинов Г. И. Основы, сущность и уровни педагогического мастерства. – В кн.: Нечаев Н. Н. Моделирование и творчество / Г.И. Хозяинов. – М.: Знание, 1987. – С.34–71.

Одержано 14.08.2014 р.

Визначено та обгрунтовано критерії оцінювання: *мотиваційний*, спрямований на виявлення прагнень студентів до менеджерської діяльності; *когнітивний*, який визначається професійно-значущими знаннями; *функціональний*, спрямований на формування вміннь володіти технологіями реалізації виробничих і управлінських функцій; *соціальний*, що відображає вміння оптимізувати людський ресурс, забезпечити організацію кваліфікованими кадрами, створити психологічний базис для сприятливого мікроклімату щодо розвитку всіх членів колективу.

Виокремлено та охарактеризовано чотири рівні сформованості УК бакалаврів економічних спеціальностей: *елементарний, достатній, високий, творчий*.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Апробація та експериментальна перевірка впровадження розробленої моделі свідчить про певні її переваги, а саме: розширюються можливості реалізації потенціалу змісту навчання з менеджменту (формується не тільки знання, уміння й навички бакалаврів, але й розширюється їхній професійний світогляд, формується творче мислення, критичний погляд на систему управління в певній організації, установі тощо).

Висловлюємо припущення, що реалізація моделі формування управлінської компетентності студентів економічних спеціальностей в економічних ВНЗ сприятиме підвищенню ефективності навчально-пізнавального процесу з підготовки компетентних фахівців з економіки, які розуміють і володіють управлінськими функціями, комплексом альтернативних підходів до прийняття управлінських рішень, найтипівішими варіантами комунікативної поведінки в колективі, між собою і потенціальними партнерами, розвиватиме у студентів пізнавальний інтерес та позитивну мотивацію не тільки до опанування професії економіста, але й до набуття навичок управління і самоуправління, постійного самовдосконалення й самовиховання.